

Skolors arbete vid trakasserier och kränkande behandling

Innehåll

1. Innehållsförteckning	3
2. Förord	5
3. Sammanfattning	6
4. Inledning	10
5. Vilka begrepp använder vi och vad betyder de?	12
5.1 Varför begreppen trakasserier och kränkande behandling?	12
5.2 Varför inte begreppet mobbning?	13
5.3 Vad säger lagen?	13
6. Kvalitetsgranskningens resultat	15
6.1 Goda exempel finns	15
6.2 Nolltoleransen har inte fått genomslag	16
6.3 Vuxna agerar inte tillräckligt förtroendeingivande	20
6.4 För få vuxna på elevernas lektionsfria tid	24
6.5 Värdegrundsarbetet är inte en del i skolans vardagliga arbete	26
6.6. Planer och analyser är viktiga	29
7. Varför och hur har Skolinspektionen genomfört denna kvalitetsgranskning?	31
7.1 Syfte	31
7.2 Frågeställningar	31
7.3 Genomförande, metod och urval	32
8. Bilagor	



2 | Förord

Skolinspektionens uppdrag är att med eleven i fokus granska kvaliteten i och ha tillsyn över det offentliga skolväsendet och utbildningen vid fristående skolor. Alla barn och ungdomar oberoende av bakgrund har rätt till en skola som garanterar en likvärdig utbildning med hög kvalitet i en trygg miljö. Denna rättighet finns inskriven i skollagen.

Kvalitetsgranskningen av skolornas arbete vid trakasserier och kränkande behandling har haft lagstiftarens nolltolerans som utgångspunkt. Sverige har också genom att ratificera FN:s barnkonvention förbundit sig att sätta barnets bästa i främsta rummet samt att vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering. Barnkonventionen anger att barnets utbildning också ska syfta till att förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle.

Syftet med detta kvalitetsgranskningsprojekt är att bidra till att förhindra förekomsten av trakasserier och kränkande behandling vid de granskade skolorna. Dessutom förväntas granskningens resultat spridas även till skolor och huvudmän som inte ingått i granskningen och därmed utgöra ett underlag för förbättringsarbete generellt i landet. Därigenom kan också förståelsen av barns rätt i samhället i enlighet med FN:s barnkonvention ökas.

Granskningen har, utifrån ett elevperspektiv, granskat skolornas arbete för att förebygga, förhindra och åtgärda kränkande behandling och trakasserier.

I denna rapport redovisar Skolinspektionen kvalitetsgranskningen av skolornas arbete vid trakasserier och kränkande behandling. Granskningen omfattar 50 skolor utvalda efter specifika kriterier, bland annat har flera av skolorna tidigare fått kritik för sitt värdegrundsarbete. Det gör att innehållet i denna granskningsrapport inte kan göra anspråk på att utgöra en generell bild av svensk skola. Slutsatser, bedömningar och resonemang i rapporten grundar sig på resultat från granskningen av ett förhållandevis litet antal skolor. Beslut för respektive skola finns publicerade på Skolinspektionens hemsida. Slutsatser och bedömningar i denna granskningsrapport är av nytta för alla skolor i Sverige. För kvalitetsgranskningen har Hans Larson varit projektledare och Anna Wide projektsamordnare. Skolinspektionens samtliga regionala avdelningar har varit involverade och genomfört granskningar inom sitt geografiska ansvarsområde. Ansvaret för granskningen har legat på avdelningen i Göteborg.

Stockholm 2010

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Carina Abreu
Avdelningschef

3 | Sammanfattning

Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolornas arbete vid trakasserier och kränkande behandling har genomförts i 50 grundskolor spridda över landet. Skolorna har valts ut på olika grunder. Flertalet av de utvalda skolorna har tidigare fått kritik för sitt värdegrundsarbete medan några, tvärtom, har valts för att de kan antas vara goda exempel i detta avseende.

De resultat som presenteras gör inte anspråk på att ge en generell bild av svensk skola. Resultaten stöds dock av det som framkommit i den regelbundna tillsyn som under sex år genomförts i landets samtliga skolor samt flera av Skolverkets rapporter. Det gör att slutsatser, bedömningar och resonemang i denna rapport bör vara till nytta för eleverna i flertalet skolor i Sverige.

Urvalskriterierna bidrar till att granskningens resultat i stor utsträckning kommer att visa vad som inte fungerar i arbetet med att garantera eleverna en trygg skoltillvaro. Skolinspektionen vill dock framhålla att det också finns exempel på skolor där värdegrundsarbetet fungerar bra. Vid skolor som utgör goda exempel finns ett väl förankrat värdegrundsarbete med engagerade och tydliga skolledare. De har kända rutiner för hur arbetet ska bedrivas, som följs av hela personalen och de genomför utredningar och uppföljningar. Dessa skolor har också tydligt involverat eleverna i värdegrundsarbetet och tar den kunskap och de synpunkter eleverna har på allvar.

Vad har framkommit vid kvalitetsgranskningen?

Många elever trivs i skolan. Vid granskningsbesöken framkommer att många elever trivs och känner sig trygga i skolorna. Detta gäller även de

flesta av de skolor där Skolinspektionen riktar kritik mot värdegrundsarbetet. Att elever känner sig trygga och trivs i skolan är en förutsättning för fungerande inläring.

Elever kränker varandra. I de granskade skolorna förekommer det, dock i varierande grad, att elever blir utsatta, utsätter andra eller bevittnar utsatthet. Många av skolorna klarar inte att få bestående stopp på kränkningar och trakasserier. I granskningen framkommer att kränkande behandling och trakasserier ibland bagatelliseras, det vill säga ses som naturliga inslag i skolans vardag.

Elever upplever sig kränkta av personal. Det förekommer att elever upplever sig kränkta av personal i de granskade skolorna. Detta är särskilt allvarligt med tanke på att eleverna är i beroendeställning gentemot lärare.

Låg vuxennärvaro. Kvalitetsgranskningen visar att vuxennärvaron vid elevernas schemafria tid är låg vid flera av de besökta skolorna. Det betyder till exempel att elever har raster, köar i matsalen och byter om till idrotten utan att vuxna finns tillgängliga om problem skulle uppstå. Ofta finns rastvaktsschema på skolorna men de följs inte alltid i praktiken. Ett flertal skolor använder sig av system med kamratstödjare. Kvaliteten på det arbetet varierar. Ibland är kamratstödjarna en viktig informationskälla för

”Att elever känner sig trygga och trivs i skolan är en förutsättning för fungerande inläring.”

personalen avseende förekomsten av trakasserier och kränkningar men det finns också skolor i granskningen där elever upplever att kamratstödjarna har ansvar för att lösa konflikter. Skolinspektionen vill betona att det alltid är de vuxna i skolan som är ansvariga för att förhindra, motverka och följa upp kränkande behandling och trakasserier.

Elever har ibland lågt förtroende för vuxna. Personal vid några av de granskade skolorna har inte vunnit elevernas förtroende när det gäller vuxnas förmåga och vilja att hantera konflikter och utsatthet. Vid flera skolor väljer elever att hantera situationer där kränkande behandling och trakasserier uppstått utan att blanda in personal. Orsaken till att personal inte alltid är involverad i konflikthantering varierar. Ibland litar eleverna inte på att personalen kan göra något bestående åt situationen. Ibland är de rädda för att bli utsatta för repressalier av andra elever om de vänder sig till personal. Ibland tycker eleverna att konflikthantering tar för lång tid om de blandar in personal. Oavsett den bakomliggande orsaken innebär det att skolan kan förlora ett viktigt tillfälle att förankra den värdegrund samhället vilar på och att konflikter riskerar att lösas utanför ramarna för denna värdegrund.

Bristfällig kartläggning. Flera av de granskade skolorna genomför ingen kartläggning för att ta reda på var och när riskerna är som störst för att kränkande behandling och trakasserier ska uppstå. Det finns skolor som genomför en sådan kartläggning på ett bra sätt. Ibland saknas dock elevernas medverkan. Elever har en unik kunskap om situationen på respektive skola. Att genomföra kartläggningar tillsammans med eleverna är ett enkelt sätt få med sig dem i värdegrundsarbetet och underlättar för skolorna att bedöma vilka riktade insatser som behöver vidtas för att garantera elevernas

trygghet i skolan. En förutsättning för att skolorna ska kunna upprätta planer mot kränkande behandling som blir ett kraftfullt redskap i värdegrundsarbetet är att de grundas i en kartläggning av vilka behov som finns på skolan i detta avseende.

Rutiner finns men följs inte. De flesta av skolorna har rutiner för det åtgärdande arbetet, även om några saknar det. Men vid många skolor följer inte personalen de rutiner som finns i arbetet. Det finns till och med skolor där eleverna säger att de vuxna vänder bort blicken när något inträffar för att de inte orkar reagera längre. Det är inte ovanligt att arbetet bedrivs utifrån vuxnas individuella uppfattningar och kunskaper. Många skolor saknar ett gemensamt förhållningssätt i detta arbete.

Det saknas reflektion över förhållningssätt och normer. På flera av de granskade skolorna reflekterar personalen inte över sitt eget förhållningssätt eller sina egna normer, varken sinsemellan eller tillsammans med elever. Detta innebär att det i många skolor finns en omedvetenhet om vad i det vardagliga språkbruket och arbetssättet som kan ge upphov till föreställningar om vad som är normalt och vad som är onormalt.

Skolinspektionens huvudsakliga rekommendationer

Skolinspektionen konstaterar att de skolor som inte har rutiner för hur det förebyggande, förhindrande och åtgärdande arbetet ska bedrivas omedelbart behöver upprätta sådana. De skolor som har rutiner måste förvissa sig om att dessa rutiner följs. Vuxennärvaron vid elevernas lektionsfria tid behöver säkerställas. Skolorna bör också undersöka om eleverna har förtroende för vuxnas förmåga att hantera utsatthet och arbeta medvetet för att höja förtroendet. Vidare rekommenderar Skolinspektionen att eleverna i högre utsträckning involveras i värdegrundsarbetet så att den kunskap och de erfarenheter de har tas till vara. Det är också av vikt att skolorna reflekterar över vilka förhållningssätt som råder samt genomför uppföljningar av arbetet i syfte att utveckla det. För de skolor som använder kamratstödjare är det av vikt att deras roll tydligt klargörs.



4 | Inledning

Skolinspektionens arbete har elevernas rätt och bästa i fokus. Många elever trivs och är trygga i skolan. I den här kvalitetsgranskningen har vi med utgångspunkt i lagstiftarens krav på nolltolerans tittat på om skolornas arbete för att förebygga, förhindra och åtgärda trakasserier och kränkande behandling är effektivt.

Kravet på skolorna att ha ett verkningsfullt arbete inom detta område konkretiseras i granskningen. Skolinspektionen vill därigenom bidra till att öka kunskapen om och förståelsen för barns rätt i samhället i enlighet med FN:s barnkonvention och den svenska lagstiftningen.

Frågor som berör elevers trygghet har varit i fokus på många sätt de senaste åren. Förra året fick Barn- och elevombudet och Skolinspektionen in cirka 500 anmälningar om kränkande behandling, där anmälaren ansett att skolan inte gjort tillräckligt för att stoppa kränkningarna. Elevers trygghet och trivsel i skolan är en viktig förutsättning för deras kunskapsutveckling.

Sedan BEO bildades har de fattat 59 beslut om skadestånd. Det hittills högsta skadeståndskravet är 432 500 kronor. Skolinspektionen kan också rikta kritik mot skolor som inte gjort tillräckligt för att stoppa kränkningar. År 2008 riktades kritik i 67 sådana ärenden.

Det publiceras kontinuerligt studier och rapporter med anknytning till ämnet för kvalitetsgranskningen. År 2009 publicerade till exempel Skolverket två rapporter ("Diskriminerad, trakasserad, kränkt?" rapport nr 326 och "Barn- och elevskyddslagen i praktiken" rapport nummer 327). Vidare publicerade Brottsförebyggande rådet rapporten "Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen och en rapport om grövre våld i

skolan. Skolverket fick under 2009 ett regeringsuppdrag att i samråd med andra myndigheter (bland annat Skolinspektionen och Diskrimineringsombudsmannen) genomföra insatser som främjar, stärker och sprider kunskap om skolans värdegrund. Vidare genomför Skolverket i samverkan med tio högskolor/universitet spridda i landet en kurs om forskarperspektiv på mobbning som riktar sig till verksamma i skolan.

Ämnet för kvalitetsgranskningen är alltså relevant och viktigt med tanke på omvärldens intresse för frågorna. Men än viktigare därför att elever far illa då skolorna inte alltid utgör en trygg miljö. En trygg miljö är också en av de grundläggande förutsättningarna för elevernas lärande.

5 | Vilka begrepp använder vi och vad betyder de?

Detta kvalitetsgranskningsprojekt använder konsekvent begreppen kränkande behandling och trakasserier. I det här avsnittet förklarar vi varför vi använder de begreppen och beskriver lagstiftningen på området.

- Varför begreppen trakasserier och kränkande behandling?
- Varför inte begreppet mobbning?
- Vad säger lagen?

5.1 | Varför begreppen trakasserier och kränkande behandling?

I den här rapporten och i vår granskning använder vi begreppen trakasserier och kränkande behandling. Exempel på trakasserier och kränkande behandling är nedsättande kommentarer, nedsvärtning, förlöjligande, förnedrande uppförande, osynliggörande eller utfrysning. Vad är då skillnaden på trakasserier och kränkande behandling?

Begreppet **trakasserier** står för ett handlande som kränker ett barns eller en elevs värdighet och har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder. Om någon blir kallad "blatte", "mongo", "fjolla", "hora" eller liknande kan det uppfattas som trakasserier.

Begreppet **kränkande behandling** står för ett handlande som utan att ha samband med någon diskrimineringsgrund kränker ett barns eller en elevs värdighet. Om någon blir kallad "plugghäst", "glasögonorm", "benmärgel" eller "UFO" eller liknande kan det uppfattas som kränkande behandling.

Det är viktigt att komma ihåg att trakasserier och kränkande behandling inte alltid är verbala utan kan bestå av till exempel gester, ignorering, utfrysning eller att någon stirrar. Fysiska påhopp och skadegörelse (till exempel att kasta ägg på någons kläder, ta någons saker) är exempel på trakasserier och kränkande behandling.

5.2 | Varför inte begreppet mobbning?

Begreppet mobbning har länge varit frekvent använt när man talar om elevers utsatthet. Den allmänt vedertagna definitionen av mobbning innebär att en elev upprepade gånger eller under en viss tid utsätts för negativa handlingar från en eller flera andra elever. Det är också vanligt att begreppet innefattar att den som mobbar någon ska ha ont uppsåt.¹ Det innebär att begreppet mobbning är smalare än begreppen trakasserier och kränkande behandling, då dessa kan innefatta även enstaka händelser. Dessutom är det begreppen trakasserier och kränkande behandling som huvudsakligen används i lagstiftningen (se nedan).

Att vi använder andra begrepp än mobbning i denna rapport innebär inte att vi har haft en oförstående attityd då begreppet används på skolor. Begreppet mobbning ryms dessutom i begreppen kränkande behandling och trakasserier. I projektet har vi kunnat konstatera att skolorna använder sig mer och mer av begreppen kränkande behandling och trakasserier.

Vi har dock valt att använda begreppet mobbning medvetet vid vissa tillfällen. Det är när vi citerar eller hänvisar till rapporter eller till forskning där begreppet används. Det har också varit vid några tillfällen när vi talat med elever för att få ett mer levande samtal och förtydliga vad det är vi vill veta. I vår kontakt med rektorer, personal och elever har vi annars medvetet arbetat för att kommunicera och skapa förståelse för begreppen trakasserier och kränkande behandling.

5.3 | Vad säger lagen?

Det finns två lagar som har som gemensamt syfte att skydda barn och elever mot diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. Från den 1 januari 2009 finns bestämmelser om detta dels i 14 a kap. i skollagen, dels i de delar av diskrimineringslagen som rör utbildningsområdet. Tidigare fanns bestämmelserna om detta i den nu upphävda lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever. Skolinspektionen har tillsynen över att bestämmelserna i skollagen följs. Diskrimineringsombudsmannen har tillsynen över att bestämmelserna i diskrimineringslagen följs.

Skollagen och diskrimineringslagen innehåller bestämmelser om att huvudmannen ska vidta aktiva åtgärder för att förebygga och förhindra kränkande behandling och trakasserier. Dessutom anger de att huvudmannen har skyldighet att utreda och vidta åtgärder vid kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling eller trakasserier. Enligt skollagen ska huvudmannen se till att en årlig plan mot kränkande behandling upprättas. På motsvarande sätt stadgar diskrimineringslagen att en likabehandlingsplan ska upprättas varje år.

¹ För vidare resonemang om detta se Dan Olweus . Mobbning i skolan – fakta och åtgärder. Chrisitna Thors (red.)(2007)Utstött – en bok om mobbning . Stockholm:Läraryrskommitténs förlag

Då vårt projekt berört såväl kränkande behandling som trakasserier har vi samarbetat med diskrimineringsombudsmannen. Ett flertal ärenden har diskuterats eller lämnats över till diskrimineringsombudsmannen, främst avseende brister i skolornas likabehandlingsplaner.

6 | Kvalitetsgranskningens resultat

I detta kapitel redovisas på flera ställen det antal av de femtio skolorna där Skolinspektionen funnit att det finns problem i värdegrundsarbetet. Detta antal baseras på vad som framkommit vid granskningstillfället av respektive skola. Ingen av skolorna har utsatts för en heltäckande granskning. Det innebär att Skolinspektionen inte med säkerhet kan uttala sig om att någon av skolorna är fri från problem i sitt värdegrundsarbete.

6.1 | Goda exempel finns

Av kvalitetsgranskningens resultat framkommer att många skolor snarast måste förbättra sitt arbete för att garantera samtliga elever en trygg skolgång. Skolinspektionen vill dock betona att det finns exempel på skolor som tycks ha ett väl fungerande värdegrundsarbete. Under de olika rubrikerna i denna rapport ger vi exempel på några eller någon av de skolor som lyckats bra avseende det som berörs i avsnittet.

Two skolor som vid granskningstillfället generellt förefaller ha hunnit långt i sitt värdegrundsarbete är Fribergaskolan i Danderyds kommun och Diamanten i Norrköpings kommun. Bägge dessa skolor bedriver ett aktivt arbete för att skapa en social gemenskap i skolan. Personal och elever är gemensamt engagerade för att förebygga trakasserier och kränkande behandling och diskuterar återkommande normer, värderingar och attityder inom ramen för verksamheterna. Bägge skolorna kännetecknas av att skolans personal har ett gemensamt förhållningssätt och tar gemensamt ansvar för att utreda och åtgärda trakasserier och kränkande behandling. Skolornas rutiner för akuta

insatser är väl kända inom verksamheterna och tillämpas vid förekommande fall. De elever som vi talat med under granskningsbesöken uppger att de hyser förtroende för skolornas sätt att åtgärda olika former av kränkningar.

Under tiden då kvalitetsgranskningen pågick publicerades Skolverkets Allmänna råd och kommentarer för att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.² Dessa är ett viktigt redskap i skolornas arbete för att utveckla sitt värdegrundsarbete.

6.2 | Nolltoleransen har inte fått genomslag

Nolltoleransen har inte fått genomslag i de skolor vi granskat. I följande fem punkter belyser vi problematiken.

- Trakasserier och kränkande behandling förekommer i skolorna.
- Det förekommer att elever upplever att vuxna trakasserar och kränker dem.
- Skolor klarar inte alltid att få stopp på kränkande behandling och trakasserier.
- Eleverna har inte alltid fått kännedom om vad lagen säger om kränkande behandling och trakasserier.
- Trakasserier och kränkande behandling banaliseras på vissa skolor.

Det här betyder att elevers rätt till en trygg skolgång inte är garanterad. Skolorna måste därför sätta de här frågorna i fokus och omedelbart vidta åtgärder för att komma till rätta med problemet.

6.2.1 | Trakasserier och kränkande behandling förekommer i skolorna

I de granskade skolorna förekommer det att elever blir utsatta, utsätter andra eller bevittnar hur skolkamrater blir utsatta för kränkande behandling och trakasserier. Det får negativa följder för eleverna att vara i en miljö där trakasserier och kränkande behandling är en del av vardagen. Det finns elever som vittnar om att de är oroliga för vilket bemötande de ska få när de är på väg till skolan. Vid flera skolor beskriver personal och elever att det råder ett hårt språkbruk. Till exempel framkommer vid Guldhedsskolan i Göteborg att elever dagligen kallar varandra "bög", "hora", "fetto", "neger", "efterbliven" och "äcklig". Vid Centralskolan i Staffanstorp berättar elever om att de avstår från att räcka upp handen och svara på en fråga eller på annat sätt göra uttalande eftersom de då riskerar att bli utskrattade. En elev i årskurs 9 i en glesbygdsskola berättar gråtande att skolan blir en så viktig del av livet i ett litet samhälle där det är långt till någon större tätort. Det finns ingenting att göra. Skolan är det enda de har och då blir det jättejobbigt att ofta bli kallad för hora och liknande. En elev i en annan skola säger att han är en sån som hackar mycket på tjejerna, det har liksom blivit en vana. Han säger att han inte menar så mycket med det men vet inte hur han ska sluta. Många menar att jargongen är på "skoj" och att "alla" förstår det. Detta är några av de många exempel på elevers utsatthet som framkommit i kvalitetsgranskningen.

² Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling (SKOLFS 2009:38)

Skolinspektionen har i detta projekt besökt 50 skolor och kan konstatera att kränkande behandling och trakasserier som hånfulla och nedsättande kommentarer samt utfrysning och utanförskap är vanligt förekommande i många av skolorna.

Lagstiftningen är tydlig när det gäller elevers utsatthet i skolan. Alla barn och elever har rätt att vistas i en skolmiljö fri från diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.

6.2.2 | Det förekommer att elever upplever att vuxna trakasserar och kränker dem.

Bland de 50 skolor som ingått i Skolinspektionens kvalitetsgranskning har det vid 7 skolor i samband med granskningsbesöket framkommit att elever upplever, eller nyligen upplevt, sig vara kränkta av vuxna i skolan. Vi vet, utifrån anmälningar och studier, att detta förekommer i skolorna.

Av de 59 skadeståndsbeslut BEO fattat sedan den 1 april 2006 handlar 21 om kränkningar från vuxna gentemot barn och elever. Cirka 40 procent av de anmälningar som kommer till BEO och till Skolinspektionen handlar om barn eller elever som uppger att de blivit kränkta av vuxna i sin skola/förskola. Dan Olweus visade i en studie på 90-talet att cirka 2 procent av 2 400 elever i årskurserna 6–9 varit offer för lärarmobbning.³ I Olweus studie

”Alla barn och elever har rätt att vistas i en skolmiljö fri från diskriminering, trakasserier och kränkande behandling.”

måste lärarens handlande mot eleven ha upprepats två till tre gånger i månaden för att betraktas som mobbning – alltså är det rimligt att anta att en betydligt större andel elever utsattes för enstaka händelser av kränkande behandling eller trakasserier. Skolverket har i sin attitydundersökning från maj 2007⁴ visat att 4 procent av eleverna i grundskolan känner sig mobbade eller trakasserade av lärare.

Att läraryrket kan innebära stora påfrestningar och ibland kräver förmåga att professionellt hantera svåra situationer är känt. Det innebär inte att det på något sätt är acceptabelt att tumma på det absoluta förbudet mot att elever utsätts för kränkande behandling av vuxna i skolan. Kjell Granström visar att det är viktigt att lärare får de professionella redskap de behöver för att hantera påfrestningar och provokationer utan att utsätta elever för kränkande behandling eller trakasserier.⁵

Läraryrket och Lärarnas riksförbund antog tillsammans yrkesetiska principer 2001. I dessa anges bland annat:

”Lärare förbinder sig i sin yrkesutövning att:

- alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier
- inte diskriminera någon med avseende på kön, sexuell identitet, etnisk, politisk och religiös tillhörighet eller social och kulturell bakgrund, inte heller på grund av förmåga eller prestation
- Lärare visar god kollegialitet men inte på ett sådant sätt att det kan leda till en handling eller underlåtenhet som kan skada eleverna

3 Olweus D(1996). Mobbning av elever från lärare. Alma Mater Forlag

4 Skolverket (2007). Attityder till skolan 2006. Rapport nr 299 Skolverket

5 Granström Kjell. Lärare som provoceras av elever (2007) . I: Thors Christina (red.) (2007) Utstött – en bok om mobbning. Stockholm: Läraryrket förbundets förlag

- Lärare ingriper om en kollega uppträder kränkande mot en elev eller motverkar en elevs rättigheter.”⁶

Det råder således inget tvivel om att enigheten är stor då det gäller att skydda elever mot övergrepp från vuxna i skolan. Trots detta visar kvalitetsgranskningen att elever upplever att de blir utsatta av vuxna i skolan. Flera skolor har inte tydligt angivna rutiner för situationen då vuxen kränker elev. Vid ett antal skolor berörs situationer när vuxen kränker elev inte alls i dokument (såsom likabehandlingsplan och plan mot kränkande behandling). Eleverna får ingen vägledning om vart de ska vända sig och vad som kan förväntas hända om de upplever att någon vuxen vid skolan kränker dem. Vid några skolor finns rutiner som anger att eleverna ska vända sig till rektorn om de upplever sig vara kränkta av personal och att huvudmannen då kommer starta en utredning.

6.2.3 | Klarar inte att förhindra kränkande behandling och trakasserier

För att kunna åtgärda trakasserier och kränkningar då de uppstår måste skolorna ha rutiner för att försäkra sig om att de upptäcks. På 28 av de granskade skolorna framkommer att arbetet med att upptäcka trakasserier och kränkande behandling behöver utvecklas. Vid några skolor vittnar elever om kränkningar som pågår år ut och år in utan att något bestående görs åt det. Elever vid Nytorpsskolan i Stockholms kommun upplever exempelvis att det inte är någon idé att berätta för lärare att man blir retad eller känner sig utanför eftersom de inte tycker att lärarna gör tillräckligt. Vid Brattebergsskolan i Öckerö kommun framkommer att skolan utgör en hård miljö för många elever. Det förekommer våld, trakasserier och kränkande behandling där personal ibland väljer att inte ingripa. När personal ingriper är det ibland på ett sådant sätt att trakasserier och kränkningar inte upphör. Det finns också exempel på skolor där elever anser att personalen är bra på att ta reda på och agera då problem uppstått. Till exempel på Gläntanskolan i Helsingborgs kommun finns tydliga rutiner för hur incidenter ska hanteras och det finns en medvetenhet om dessa bland lärare och personal. Eleverna uppger här att de gärna vänder sig till någon vuxen och att de vuxna alltid agerar snabbt och effektivt. Den höga beredskap som finns hos personalen innebär att kränkningar och trakasserier upphör snabbt när det blivit känt att en elev blivit kränkt. Skolan utreder alla former av trakasserier, hanteringen sker skyndsamt och ansvarsfördelningen är tydlig. Vid Storkyrkoskolan i Stockholms kommun finns också väl kända rutiner vid akuta situationer. Dessutom analyseras varje enskilt fall och de långsiktiga åtgärder som sätts in för de inblandade eleverna avgörs från fall till fall beroende av de bakomliggande faktorerna som lett till kränkningarna.

“... det är inte någon idé att berätta för lärare att man blir retad eller känner sig utanför ...”

Gemensamt för de skolor som har ett tillfredsställande arbete för att åtgärda trakasserier och kränkande behandling på längre sikt är just att de har väl kända rutiner för hur arbetet ska bedrivas, som följs av samtlig personal och att de genomför utredningar och uppföljningar.

Det varierar många gånger mellan olika vuxna hur situationen hanteras och de vuxna är olika bra på att hantera konflikter och utsatthet. De åtgärder

⁶ Yrkesetiska principer som Lärarförbundet och Lärarnas riksförbund antog tillsammans 2001. www.larare-syrkesetik.se. Se också om denna problematik: Colnerud Gunnel. När lärare mobbar, kränker eller sårar (2007). I: Thors Christina (red.) Utstött – en bok om mobbning. Stockholm: Lärarförbundets förlag

som vuxna vidtar baseras ofta på deras egna bedömningar av hur problem ska hanteras och gemensamma rutiner saknas, är otydliga eller följs inte. Se vidare under avsnittet 6.3.2. Vid flera av de granskade skolorna utreds inte alla incidenter av kränkande behandling och trakasserier som upptäcks. Vid några skolor varierar det beroende på formen av trakasserier eller kränkande behandling om de utreds. Vid några av de granskade skolorna säger personal "Eleverna kallar varandra hora och bög så ofta här att vi inte orkar mer än att säga till och knappt det. Men om någon blir kallad svartskalle reagerar vi omedelbart och kraftigare". Elever berättar att personal ibland nöjer sig med en direkt tillsägelse men inte ser till att händelsen blir utredd eller följs upp. Elever vid flera skolor säger att personalen inte bryr sig om vad som händer sen, de säger bara till när de måste och går vidare. Vid några skolor säger eleverna att lärare tittar åt ett annat håll och går förbi.

Personal på skolorna ingriper alltså inte alltid då elever utsätts för trakasserier och kränkande behandling. Om de ingriper är det inte säkert att de följer upp händelsen och ser till att nå fram till en långvarig lösning på problemet. Det innebär att flera av skolorna inte kan garantera att åtgärder vidtas då någon blir utsatt för trakasserier eller kränkande behandling. Inte heller kan skolorna garantera att de åtgärder som vidtagits har gett önskad effekt. Eleverna efterlyser att skolorna ska använda mer effektiva arbetssätt för att långvarigt säkra en trygg arbetsmiljö. Enligt eleverna kan kränkande behandling och trakasserier fortgå och upprepas trots att det kommit till de vuxnas kännedom. Detta får i sin tur till följd att elever inte litar på vuxnas förmåga och vilja att se till att skolan är en trygg miljö.

6.2.4 | Eleverna har inte fått kännedom om lagens krav

Eleverna vid flera av de granskade skolorna känner inte till att det finns lagstiftning som handlar om trakasserier och kränkande behandling i skolan. Granskningen visar också att samma sak gäller personal vid åtskilliga skolor. När vi frågar om lagstiftningen på området svarar lärare vid en skola lite förvånat att de använder den svenska lagen. Det förekommer också att centralt placerade tjänstemän och rektorer inte känner till kapitel 14 a i skollagen⁷ utan relaterar till Svea rikes lag när vi frågar om ansvaret för arbetet mot kränkande behandling. Den lagstiftning som gäller specifikt för skolan måste vara känd för samtliga som arbetar där. Elever måste också känna till sina rättigheter och skyldigheter för att förstå vikten av att inte utsätta andra och av att alla reagerar om kränkande behandling eller trakasserier förekommer. Särskilt viktigt är det i situationer där lärare kränker elever. Se avsnitt 6.2.2.

Lagstiftaren har tydligt angett att det är nolltolerans mot trakasserier och kränkande behandling som råder. För att kunna se till att detta får genomslag i skolan måste alla som verkar där känna till detta.

6.2.5 | Trakasserier och kränkande behandling banaliseras

Flera elever vid någon skola säger att "när pojkarna knuffar eller retar eller slår oss säger lärarna att de bara är kära i oss. Det får ni stå ut med." Vid

⁷ Kapitel 14 a i skollagen behandlar kränkande behandling

Flatåsskolan i Göteborg blir elever "äggade" (andra elever kastar ägg på dem) när de fyller år. Det framkommer att lärare då enbart säger att eleverna får gå hem och byta kläder. Vi möter också lärare som tycker att elever kan välja om de vill utmana med kläder och beteende. Enligt dessa lärare utsätter elever sig frivilligt för andra elevers hån och trakasserier genom sitt sätt att vara eller genom sin klädsel. Dessa lärare lägger alltså skulden på dem som är utsatta för kränkande behandling. Det är också ganska vanligt att konflikter mellan elever betecknas som skojbråk. På Skansensskolan i Mörbylånga kommun anger elever och personal att grovt språk och tillmälen ofta används "skämtsamt" och inte på allvar. Detta indikerar att de vuxna på skolan inte uppfattar jargongen seriöst. Intervjuer visar dock att elever blir ledsna och kränkta men att de inte berättar det för någon vuxen i skolan. Elever vid flera av skolorna säger att om den som slåss eller retas säger att det är på skoj så accepterar de vuxna det även om den som blir utsatt inte alls tycker att det är på skoj. "Det är inte alltid man vågar berätta att det inte är på skoj. Lärarna verkar inte vilja att det ska vara på allvar."

Professor Solweig Hägglund⁸ beskriver hur mobbning och kränkande handlingar kan komma att bli vardagsföreteelser och banaliserade i skolkulturer. När kränkningar och trakasserier upprepas över tid tenderar man att se dem som normala inslag i vardagen, en vana. Detta innebär att såväl elever som personal betraktar handlingarna som acceptabla, man ser dem inte som särskilt anmärkningsvärda. I sin tur bidrar detta till att elever som utsätts för kränkningar och trakasserier inte bryr sig om att berätta vad de varit med om. De kan till och med uppfatta det som något som de får lov att acceptera i sin skolvardag.

Ovanstående överensstämmer inte med den värdegrund skolan och samhället vilar på. Enligt skollagen ska var och en som verkar inom skolan främja aktning för varje människas egenvärde. Särskilt ska den som verkar inom skolan aktivt motverka alla former av kränkande behandling. Detta innebär att elevers utsatthet måste tas på allvar. Det kan få konsekvenser för elevernas utveckling om vuxna inte tar utsatthet på allvar. Ytterst kan det leda till att elever får uppfattningen att kränkande behandling och trakasserier är acceptabelt.

6.3 | Vuxna agerar inte tillräckligt förtroendeingivande

Skolinspektionen har funnit att vuxna i skolan inte alltid klarat av att vinna elevernas förtroende och att arbetet ofta är beroende av enskilda lärares inställning. I följande tre punkter belyses problematiken.

- Vuxna tar inte reda på när problem uppstår.
- Rutiner följs inte alltid.
- Eleverna väljer att lösa konflikter själva.

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna utvecklar sitt arbete så att eleverna får förtroende för vuxnas förmåga att hantera utsatthet. Ett flertal skolor måste skyndsamt påbörja arbetet med att ta fram tydliga rutiner i värdegrundsarbetet och se till att alla följer de rutiner skolan har. Dessutom måste skolorna tillsammans med elever kartlägga verksamheten utifrån var och när risken för att kränkande behandling och trakasserier ska uppstå är som störst.

⁸ Hägglund Solweig. Banal mobbning – en vardagsföreteelse i förskola och skola. I: Thors Christina (red.) (2007) Utstött – en bok om mobbning. Stockholm: Lärarförbundets förlag

6.3.1 | Vuxna tar inte reda på när problem uppstår

Det finns ställen och situationer vid varje skola som är mer utsatta än andra. Eleverna har oftast en god kunskap om var och när risken är som störst för att kränkande behandling och trakasserier ska uppstå. Denna kunskap tar skolorna inte alltid tillvara. När vi talar med elever kan de utan att tveka berätta var och när risken för att incidenter ska uppstå är som störst. "I korridorerna, i matsalen, i omklädningsrummet till idrotten, när vi har vikarie, när man har "fel" kläder eller om man inte tycker som andra" är vanliga platser och tillfällen som eleverna anger.

Vid 34 av de granskade skolorna genomförs ingen kartläggning tillsammans med eleverna av situationen på skolan avseende kränkande behandling och trakasserier. Genom att involvera eleverna i arbetet med att kartlägga situationen och diskutera vilka åtgärder som behöver vidtas kan eleverna få en tydlig signal om att hela deras skoltillvaro tas på allvar av de vuxna i skolan.

"Det är inte alltid man vågar berätta att det inte är på skoj. Lärarna verkar inte vilja att det ska vara på allvar."

Dessutom skulle skolorna därigenom enklare kunna vidta riktade åtgärder till exempel schemaändringar, rutiner för att ta emot nya elever, samtal om specifika frågor och så vidare för att öka elevernas trygghet i skolan.

Det finns skolor som genomför kartläggningar och förändrar sitt arbete utifrån det. Ett exempel är Västerskolan i Uddevalla. Efter analys av var riskerna är stora styr skolan vuxennärvaron dit. Elevskåp fördelas också utifrån kunskap om vilka grupper som behöver ha skåp i de mest vuxentäta korridorerna och schemat läggs så att så få elever som möjligt ska röra sig i korridorerna samtidigt.

Vid Fällforsskolan i Skellefteå kommun genomförs dagligen gruppsamtal och individsamtal sker med skolsköterskan för att skolan ska ha kännedom om hur eleverna har det och utifrån det anpassa verksamheten.

Vid Engelska Skolan i Gävle uppger eleverna att lärare ringer eller skickar e-post till elevernas familjer varannan vecka och hör efter hur eleven trivs i skolan. Därigenom försäkrar sig skolan om att de har kännedom om eventuella problem som kan uppstå och kan vidta åtgärder om så skulle behövas.

Vid Vaksalaskolan i Uppsala kommun finns flera insatser som bidrar till en tidigt upptäckt av kränkningar. Bland annat har skolan fungerande rastvårdssystem, faddersystem och elevstödjare. Liksom flera andra skolor genomför Vaksalaskolan också varje termin enkäter kring kränkande behandling och trygghet. Enkäten används som en grund för ytterligare insatser.

6.3.2 | Rutiner följs inte alltid

Vid 9 av de granskade skolorna måste skolorna ta fram rutiner för det åtgärdande arbetet. I 36 av de granskade skolorna behöver skolan utveckla och/ eller förtydliga rutinerna kring det utredande, åtgärdande och uppföljande arbetet för att få fall av trakasserier och kränkningar att upphöra samt förankra dessa rutiner hos all personal.

De flesta lärare reagerar omedelbart då de får kännedom om att någon elev är utsatt. Men, som tidigare berörts, berättar elever och personal att det är olika **hur** lärarna agerar och vilka effekter det får. De säger också att det förekommer att personal inte "orkar" reagera på verbala kränkningar därför att det är så vanligt på vissa skolor.

Elever vid ett flertal av de granskade skolorna säger att de inte har förtroende för de vuxnas sätt att agera. De säger att de vuxna inte kan göra något bestående åt att kränkningar och trakasserier förekommer och efterlyser att personalen ska agera mer kraftfullt och målinriktat. Rutiner för akuta åtgärder och för uppföljning saknas vid flera skolor. På de skolor som har rutiner följs dessa inte alltid av vuxna utan incidenter hanteras olika beroende på vem i personalen som agerar. Elever beskriver att det är slumpmässigt hur vuxna agerar för att kränkande behandling och trakasserier ska upphöra. Det händer också att vuxna inte orkar se eller reagera vid konflikter mellan elever utan vänder bort blicken. Vid till exempel Järnbrottsskolan i Göteborg säger elever att det förekommer att lärare "låtsas som de inte hör". Det blir avhängigt av vilken vuxen som får reda på att någon är utsatt om åtgärder kommer att vidtas eller ej. Detta skapar en otrygghet hos eleverna – de vet inte vad som kommer att ske då problem uppstår. De vet inte heller vad de kan förvänta sig av de vuxna på skolan. Vid några skolor tycker eleverna inte att det är någon idé att vända sig till vuxna – de gör ändå inget bestående åt problemen.

Enligt Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport "Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen"⁹ anges att internationell forskning visar att det är viktigt med en så kallad "whole school approach" för att lyckas minska mobbning. Hela skolan bör vara delaktig, såväl skolledning som lärare och övrig skolpersonal, och ha en gemensam uppfattning om hur man ska agera. Flera studier visar också att samarbete, engagemang och dialog mellan skolledning, lärare, föräldrar och elever har en avgörande betydelse.

Den årliga planen för att förebygga och förhindra kränkande behandling ska vara ett aktivt redskap i skolans arbete, och därmed underlätta för skolorna att leva upp till lagstiftarens krav på att huvudmannen ska se till att det vidtas åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling. Skolinspektionen kan konstatera att personal vid flera skolor inte inger tillräckligt förtroende när det gäller förmåga att hantera utsatthet och konflikter. Genom att tydligt ange vilka rutiner skolan har och se till att all personal följer dessa rutiner skulle elevernas förtroende för vuxna kunna ökas och eleverna skulle kunna få en tryggare skolsituation.

Granskningen visar också att det finns goda exempel. På en del skolor har eleverna stort förtroende för vuxnas förmåga och vilja att hantera konflikter och utsatthet. Det är undantagslöst skolor som har tydliga, väl kända rutiner som de vuxna följer då incidenter inträffar. Det är skolor som har engagerade och tydliga rektorer och som har haft kontinuitet i skolledningen.

På dessa skolor har värdegrundsarbetet en tydlig struktur och lärare förväntas följa de rutiner och förhållningssätt som man i skolan har kommit överens om. Värdegrundsarbetet blir då tydligare och förutsägbart för eleverna, vilket gör att de i större utsträckning med förtroende vänder sig till vuxna vid skolan. Ett exempel på detta kommer från Diamanten i Norrköpings kommun. Där vet alla i skolan vilka regler som gäller och hur rutinerna ser ut om något händer. Lärarna arbetar med lärande samtal och tankekartor på arbetsplatsmöten och en sammanställning av dessa samtal finns i skolans

"På en del skolor har eleverna stort förtroende för vuxnas förmåga ... Det är undantagslöst skolor som har tydliga, väl kända rutiner som de vuxna följer då incidenter inträffar"

9 Effekter av antimobbningsprogram – vad säger forskningen? Rapport (2009): Brottsförebyggande rådet

visionsdokument. Från Diamanten kommer följande två citat: "Ja, vuxna kan man ju lita på! – barn kan ju ljuga, men inte lärare heller." Fråga: "Pratar ni om hur man ska vara mot varandra?" Svar: "Jaa, hela tiden, 24-7." Vid Vendelsö-

"Att elever känner sig trygga och trivs i skolan är en förutsättning för fungerande inlärning."

malmsskolan (1-5) i Stockholms kommun uppger eleverna att lärarna agerar direkt när de får kännedom om att någon elev blivit utsatt för kränkande behandling. Det förs alltid samtal med de inblandade eleverna och därutöver förekommer det insatser på gruppnivå. Värt att notera är att de allra flesta elever säger att det finns någon vuxen i skolan som de med förtroende kan vända sig till för att prata om personliga saker. Detta är en viktig grund för skolorna att ta tillvara i utvecklingen av värdegrundsarbetet. Det är också en förutsättning för att öka elevernas förtroende för de vuxnas vilja, förmåga och engagemang när det gäller nolltoleransen mot elevers utsatthet.

6.3.3 | Eleverna väljer att lösa konflikter själva

Då eleverna inte känner förtroende för de vuxna försöker de lösa konflikter utan att blanda in vuxna. På någon skola berättar eleverna att det är viktigt att ha en storebror som skyddar en. På andra skolor förekommer gängbildningar som löser konflikter sins emellan. Elever på en del skolor vågar inte berätta för vuxna av rädsla att bli utsatta för repressalier av andra elever om de "tjallar". Vid en förortsskola säger elever att de behöver använda tiden till att få undervisning och det blir så tätt och det tar så lång tid när vuxna ska blanda sig i. Flickor i årskurs 9 säger att de behöver utbildning för att få ett bra jobb och kunna leva bra. Vid Prästängsskolan i Eksjö kommun beskriver elever att de inte alltid vänder sig till någon vuxen när kränkningar förekommer för det blir så mycket "tjafs och utsträckt på flera månader".

Oavsett orsaken till att problem i detta avseende inte alltid hanteras av vuxna får det konsekvenser för värdegrundsarbetet. Skolan har enligt läroplanen en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden vårt samhällsliv vilar på. Om eleverna regelmässigt löser konflikter själva förlorar skolan ett viktigt tillfälle att förankra dessa värden.

Ett aktivt förhållningssätt kräver att skolorna ger tydliga budskap om vad som händer då kränkande behandling och trakasserier uppstår. Elever måste kunna känna förtroende för att vuxna vid skolor förmår att hantera utanförskap och utsatthet och skolans rutiner måste vara väl kända och följas av samtliga vuxna. Vidare bör skolorna inventera eventuella behov av kompetensutveckling för att personalen ska kunna agera på ett förtroendeingivande sätt i arbetet för att förebygga, förhindra och stoppa trakasserier och kränkande behandling.

6.4 | För få vuxna på elevernas lektionsfria tid

Skolinspektionen har funnit att vuxna inte alltid finns tillgängliga för att förebygga, förhindra och åtgärda problem under elevernas raster. Vid ganska många skolor finns kamratstödare som ska vara vuxnas extra ögon och öron. I följande två punkter belyses problematiken.

- Rastvaktssystem fungerar inte.
- Kamratstödare fyller ofta ingen funktion.

Skolinspektionen rekommenderar att skolor som har ett system med kamratstödare ser till att deras uppdrag är tydligt och att förväntningarna på vad de ska fylla för funktion är rimliga samt att de får ett kontinuerligt vuxenstöd. De skolor som har problem med att vuxna inte finns tillgängliga under elevers lektionsfria tid måste åtgärda detta.

6.4.1 | Rastvaktssystem fungerar inte

Det är ibland stökigt och högljutt i korridorer och andra allmänna utrymmen i flera av de granskade skolorna. Avsaknaden av vuxna under elevernas raster är påfallande vid ett flertal skolor. I nästan hälften (21) av de granskade skolorna konstaterar Skolinspektionen att vuxennärvaron vid icke-schemabunden tid behöver förbättras. Vid Centralskolan i Staffanstorps kommun framkommer att bråk och kränkningar mellan elever hör till vardagen och att flertalet lärare vänder bort blicken eller snabbt tar sig bort från sådana situationer. Att språkbruket på skolan innehåller alla tänkbara fula ord har eleverna för länge sedan vant sig vid och ser som något självklart. Vid vårt besök på Hammarkullsskolan inträffar ett slagsmål på skolgården och ingen vuxen finns närvarande. Eleverna får springa och leta rätt på någon. Elever, personal och skolledare säger att det inte är en ovanlig situation. Vid Brattebergsskolan i Öckerö kommun framkommer att kränkande behandling främst förekommer när vuxna inte är i närheten och eftersom skolans personal sällan syns i vissa delar av skolan och ute bland eleverna på rasterna är tillfällena många.

Vid flera skolor finns scheman för hur vuxna ska finnas tillgängliga under elevernas icke schemabundna tid men de fungerar ofta inte i praktiken. Orsaken kan vara att de vuxna tycker sig ha andra saker som måste göras under raster – prata med kollegor, elevvårdande personal, hämta material eller dylikt. De flesta rektorer ser till att det finns schema för vuxennärvaro på raster och i matsal men då de vuxna inte fullföljer detta uppdrag blir konsekvensen att eleverna lämnas utan vuxenstöd. Detta är en grogrund för konflikter och utsatthet.

Det finns goda exempel i detta avseende också. Ett av dem är Vittra vid Gerdskan i Alingsås. Där vistas pedagogerna bland eleverna i stort sett hela skoldagen. Detta gör att de tidigt uppmärksammar om något händer eller om en elev är orolig eller verkar må dåligt. Elever beskriver det som att "de ser ju allting" och de uttrycker samstämmigt att om något händer så vet deras pedagoger det i stort sett omedelbart. Vid Fribergaskolan i Danderyds kommun bedrivs rastverksamhet enligt en i förväg uppgjord ordning och rastvakterna söker medvetet upp de platser som eleverna, i samband med tidigare kartläggningar av den fysiska miljön, har markerat som otrygga.

I Brå:s tidigare nämnda rapport "Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen"¹⁰ relateras till en forskningsöversikt som gått igenom utvärderingar i världen av antimobbningsprogram. Där anges ett antal komponenter i antimobbningsprogram som visat sig vara effektiva för att minska mobbningen. En av dessa komponenter är just ökad tillsyn av skolgårdar.

6.4.2 | Kamratstödare får inte ersätta vuxna

"De fyller ingen funktion. De gör ingen nytta alls. Det är jobbigt att jämt försöka vara ett gott föredöme." Detta är exempel från de granskade skolor-

¹⁰ Effekter av antimobbningsprogram – vad säger forskningen? Rapport (2009): Brottsförebyggande rådet

na på kommentarer om kamratstödjure. I 27 av de granskade skolorna finns kamratstödjarsystem. Ofta framhålls det av personal och skolledning som en garant för att det kommer till deras kännedom om elever blir utsatta.

System med så kallade kamrat- eller kompisstödjure har sitt ursprung i det svenska antimobbingsprogrammet Friends.¹¹ Det är tänkt att kamratstödjarna ska fungera som förebilder för hur man kan vara en bra kompis och dessutom vara vuxenvärldens extra öron och ögon i verksamheterna. Arbetet med kamratstödjure är en av de komponenter som lyfts fram i den tidigare nämnda forskningsöversikten från Brå som effektivt för att minska antalet mobbade.

Vid vår granskning framkommer det att på många av de skolor som har kamratstödjarsystem upplever övriga elever att de inte gör någon nytta över huvudtaget. Vid en del skolor är det inte riktigt tydligt för dem som inte är kamratstödjure vilket uppdrag dessa egentligen har. Det vanligaste är att kamratstödjarna har uppfattat sitt uppdrag som att de ska iaktta vad som händer och rapportera vidare eventuella problem till vuxen som har ansvar för kamratstödjarorganisationen. Det finns dock också skolor där elever upplever att de har ansvaret att ingripa vid konflikter och utsatthet trots att vuxna uppger att så inte är fallet.

Elever utses till kamratstödjure på olika grunder. Vid några skolor anses det vara ett hedersuppdrag. Vid ett flertal skolor är grunderna för hur man blir kamratstödjure otydlig – det kan vara lärare som utsett kamratstödjure. Vid några skolor uppger eleverna att "ingen ville egentligen och då tyckte jag att det kan jag väl vara".

Vid några skolor förekommer det att elever i stor kamratstödjargrupp – med elever från olika klasser – diskuterar elevvärenden. Detta är synnerligen problematiskt då det ju kan leda till att känsliga uppgifter om enskilda elever hanteras av jämnåriga som inte omfattas av sekretessbestämmelser. Det finns dock skolor som uppmärksammat problematiken och förändrat kamratstödjargruppens arbete så att det nu bara består av generella diskussioner och utbildningar. Ett exempel på det är Rosendalsskolan i Göteborg där genomgång av eventuella problem i klasserna nu bara genomförs med kamratstödjure från berörd klass och den vuxna som är ansvarig för verksamheten.

Skolinspektionen menar att det finns anledning för de skolor som använder kamratstödjure att tydliggöra vilket uppdrag dessa elever har och förmedla det till såväl kamratstödjarna som till övriga elever. Det finns också anledning för skolorna att fundera över på vilka grunder kamratstödjure utses och vad det får för konsekvenser. Skolinspektionen vill också betona att det alltid är de vuxna i skolan som är ansvariga för att förhindra, motverka och följa upp kränkande behandling och trakasserier. Då system med kamratstödjure används behöver det vara en del av en större helhet där skolledning, personal, elever och föräldrar på olika sätt samarbetar för att förverkliga skolans nollvision mot trakasserier och kränkande behandling.

6.5 | Värdegrundsarbetet är inte en del i skolans vardagliga arbete

Skolinspektionen har funnit att värdegrundsarbetet ofta är något speciellt – skilt från skolans övriga verksamhet. Vidare har Skolinspektionen funnit

¹¹ Damber Sara (2008). Din vän. En startbok i arbetet mot mobbning och trakasserier. Stockholm: Stiftelsen Friends

att reflektion över de egna normerna och förhållningssätten inte har fått genomslag i skolorna. I följande två punkter belyser vi problematiken.

- Arbetet har inte alltid koppling till elevernas vardag och sköts vid tillfällen som ligger utanför "ordinarie" ämnesundervisning.
- Arbetet med att reflektera över vilka normer som råder behöver utvecklas.

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna ser till att värdegrundsarbetet genomsyrar all verksamhet och att skolorna utvecklar arbetet med att kritiskt granska de värderingar och förhållningssätt som råder på skolan.

6.5.1 | Värdegrundsfrågorna saknar ofta koppling till elevernas vardag

Ett stort antal av skolorna har avsatt tid för att arbeta med värdegrundsfrågor genom till exempel kompisamtal eller så kallad livskunskap. Flera skolor följer i detta arbete ett strukturerat material, till exempel Olweusprogrammet, KiVi, SET (social emotionell träning), Lions Quest eller Livsviktigt.

I Brottsförebyggande rådets forskningsöversikt¹² framkommer det att flera mobbningsförebyggande program innehåller komponenter som är verk-samma för att minska förekomsten av mobbning. Studien har inte utvärderat enskilda antimobbingsprogram eller deras effekter. Däremot har den un-dersökt vilka komponenter i programmen som kan vara viktiga för att lyckas minska mobbning.

Skolverket har publicerat en kunskapsöversikt över arbetet mot mobbning.¹³ Den innehåller en granskning av åtta program som används mot mobbning. Enligt denna rapport lovar många program enkla lösningar på komplicerade problem, andra program varnar för motsatta effekter om de inte följs till punkt och pricka. Risker är att lärares kompetens och erfarenheter tonas ner i rela-tion till inköpta program som uppger sig ha helhetslösningar på mobbnings-problematik.

Vår granskning visar att många rektorer och lärare upplever det som en trygghet att ha ett program att utgå från i värdegrundsarbetet. De tycker att det ger en struktur och tydlighet i arbetet.

Många elever i granskningen tycker emellertid att värdegrundsarbetet inte har koppling till deras egen vardag. Arbetet är ofta schemalagt utanför "ordinarie" ämnesundervisning och i flera fall leds arbetet inte av klassernas ordinarie lärare. Det finns skolor där eleverna upplever att arbetet med nor-mer och värden är något skilt från skolans verksamhet i övrigt "det är bara på livskunskapen vi pratar om sånt där. Sen gör vi som vanligt" säger de. Vid till exempel Nytorpsskolan i Stockholm framkommer att lärare struntar i livskun-skapen och i stället har ämnesundervisning vid dessa tillfällen.

Skolinspektionen vill påtala vikten av att värdegrundsarbetet har en tydlig koppling till elevernas egen vardag. Liksom i allt pedagogiskt arbete måste skolan utforma ett arbete anpassat efter lokala förhållanden. I detta arbete kan skolorna ha stor hjälp av de utvärderingar och den forskning som finns inom området. Marie Wrethander har i sin doktorsavhandling följt en klass och observerat hur elevernas relationsskapande är ett ständigt pågående skeende. Hon beskriver i sin bok "Inneslutning och uteslutning"¹⁴ hur elever ständigt befinner sig i en process där de utvecklar, etablerar och upprätthåll-

¹² Brottsförebyggande rådet (2009). Effekter av anti-mobbingsprogram – vad säger forskningen

¹³ Skolverket (2009). På tal om mobbning och det som görs

¹⁴ Wrethander, Marie (2007). Inneslutning och uteslutning – barns relationsarbete i skolan" Studentlitteratur

**”Värdegrundsarbetet
måste genomsyra
all verksamhet.”**

ler relationer. För att kunna förstå och ingripa i elevers relationsskapande och sociala liv, framförallt då elever drabbas av uteslutning, är det viktigt att vuxna har kunskaper om hur elever gör när de skapar gemenskaper.

Elevers relationsskapande är inte förpassat till vissa schemalagda tider under veckan utan är en ständigt pågående process som vuxna måste ha kunskap om och förståelse för samt beredskap att ingripa i.¹⁵

Enligt läroplanen har skolan en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. I skolans verksamhet ska det etiska perspektivet genomsyra all verksamhet. Det finns ingen motsättning mellan skolans kunskapsuppdrag och det sociala uppdraget utan dessa bör gå hand i hand i all verksamhet i skolan. Värdegrundsarbetet bör alltså genomsyra all verksamhet i skolan.

6.5.2 | Behov av att utveckla diskussionen om vilka normer som råder

Vid flera av skolorna uppger elever och personal att det skulle vara svårt att avvika från vad som anses vara normalt vid dessa skolor. Till exempel att vara homosexuell, ha homosexuella föräldrar, utöva en religion som innebär att man ska bära en viss klädsel eller utföra vissa ritualer regelbundet. Skolan ska ju bland annat förbereda eleverna för att leva i ett samhälle som präglas av mångfald. Det svenska samhällets internationalisering och den växande rörligheten över nationsgränserna ställer enligt läroplanen¹⁶ höga krav på människors förmåga att leva med och inse de värden som ligger i kulturell mångfald. Vid någon av de skolor som har låg andel kulturell mångfald uppger elever att de inte blir förberedda för ett kommande liv i det mångkulturella samhället. Marstrands skola i Kungälv kommun och Herrestads skola i Vellinge kommun är exempel på skolor i relativt homogena miljöer som behöver utveckla arbete med att öka elevernas kunskap om och förståelse för mänsklig mångfald. Det förekommer också i några av de granskade skolorna att den rådande normen i skolan är att man inte ska visa sig ha ambitioner i skolarbetet eftersom man då kan bli utsatt för kränkningar.

För att i grunden kunna motverka att trakasserier och kränkande behandling uppstår är det viktigt att vara medveten om vilka normer och förhållningssätt som förmedlas i skolan och som anses vara de normala. Genom att mer eller mindre medvetet definiera vad som anses vara "normalt" definierar man också vad som anses vara "onormalt". Det är ofta i skärningspunkten mellan vad som anses vara normalt och icke normalt som grogrunden för trakasserier och kränkande behandling finns.

Många skolor arbetar aktivt med toleransbegreppet. Det är inte helt oproblemiskt. Genom att kräva tolerans anger skolan vilka det är som är normala (de ska tolerera) och vilka som är mindre normala (de ska tolereras). Det är alltså av vikt att skolorna är medvetna om vilka begrepp de använder då de arbetar med mänsklig mångfald och vikten av att bejaka denna.

Det är inte bara i skolor som saknar ett naturligt mångkulturellt inslag som personalen kritiskt behöver reflektera över vilka värden och normer som

¹⁵ För vidare resonemang se Wrethanders bok *Inneslutning och uteslutning* enl fotnot 13 samt i boken *Utstött – en bok om mobbning* Lärarförbundets förlag

¹⁶ Avsnitt 1 "Förståelse och medmänsklighet" i Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)

förmedlas i verksamheterna. Det är först då personal sinsemellan och tillsammans med elever diskuterar och kritiskt granskar sina egna normer och värderingar som värdegrundsarbetet på allvar kan genomsyra all verksamhet i skolan. Skolinspektionen menar att den hårda jargong och kränkande språkbruk som förekommer vid några av de granskade skolorna bör sättas i samband med de normer och värderingar som råder i verksamheterna. Lärare behöver fundera på vad de egna värderingarna får för konsekvenser för hur man uttrycker sig om andra religioner, människors sexuella läggning med mera. Lärare har makt i relation till elever och kan genom val av metoder, förhållningssätt och hur de uttrycker sig om olika mänskliga företeelser påverka unga människors inställning till andra människor och människors olikheter.

I några av de granskade skolorna kan lärare och elever berätta om hur de tillsammans reflekterar över förhållningssätt. Ett exempel på det är Fribergaskolan i Danderyds kommun där vuxna tillsammans med elever återkommande reflekterar över sitt förhållningssätt, sina värderingar och normer. Lärare där beskriver att det finns rikligt med material att använda på skolan och många kollegor att fråga om man som lärare vill få stöd i värdegrundsarbetet.

Vår kvalitetsgranskning visar att på flera skolor är tid avsatt i elevernas scheman för värdegrundsarbetet. Men granskningen visar också att det inte alltid får konsekvenser för den vardagliga praktiken när skolan har gett dessa förutsättningar. I avsnitt 5.4.1 påtalar vi att värdegrundsarbetet tenderar att bli något "särskilt" det vill säga skilt från ordinarie ämnesundervisning. En förutsättning för att detta arbete ska genomsyra verksamheten i skolorna är just att de anställda blir medvetna om hur deras egna förhållningssätt och normer påverkar såväl förekomsten av utanförskap som elevernas inställning till det mångfacetterade samhället. Vid flera av skolorna saknas ett gemensamt forum där värdegrundsfrågor kan diskuteras, ett forum där gemensamma ställningstaganden kan beslutas. Om personalen aldrig har tillfälle att gemensamt reflektera över sitt eget tänkesätt, sina värderingar och normer finns alltför stort utrymme för att den blir bärare av icke önskvärda signaler. Det är sällsynt att diskussioner och reflektioner om normer och värderingar tas upp på studiedagar eller återkommande på konferenser. Det vilar ett stort ansvar på rektorerna att få till stånd den här typen av strukturerade diskussioner.

”... när pojkarna knuffar eller retar eller slår oss säger lärarna att de bara är kära i oss. Det får ni stå ut med...”

6.6 | Planer och analyser är viktiga

Skolinspektionen har funnit att de flesta skolor saknar årlig plan mot kränkande behandling och att många skolor inte lär sig av det arbete de bedrivit.

I följande två punkter belyser vi problematiken.

- Plan mot kränkande behandling fungerar inte som ett redskap i arbetet.
- Analyser och utvärderingar av arbetet genomförs inte alltid.

Skolinspektionen rekommenderar att skolorna tydliggör för personal och elever varför arbete med plan mot kränkande behandling är en central del av värdegrundsarbetet. De skolor som inte har sådan plan måste omedelbart upprätta en. I detta arbete bör analyser och utvärderingar av värdegrundsarbetet vara av central betydelse. Genom att dra lärdomar av genomförda insatser kan skolans arbete utvecklas så att det blir mer effektivt.

6.6.1 | Planer mot kränkande behandling fungerar inte som ett redskap i arbetet

Av de 50 granskade skolorna saknar 45 en årlig plan mot kränkande behandling som lever upp till kraven i lagen. Gamla likabehandlingsplaner där skolorna gjort smärre justeringar, samt eventuellt döpt om dem för att de ska överensstämma med kraven i 14 a kap. skollagen och diskrimineringslagen är vanliga. Många skolor har planer som är daterade 2006. Detta innebär att skolorna inte har upprättat planer utifrån den förändrade lagstiftningen. Vid några skolor uppger personal och skolledning att de inte har tid. En orsak som ibland anges är att arbetet med skriftliga omdömen varit så omfattande att de inte maktat med att upprätta årliga planer utan de gamla har fått duga.

Varför är det viktigt att årligen upprätta planer?

Kravet på att planer ska upprättas varje år innefattar ett krav på att skolorna ska sätta upp mål för arbetet under året. För att kunna sätta upp relevanta mål måste skolorna kartlägga behoven i den egna verksamheten. Det innebär att skolorna genom att upprätta planer också får kännedom om situationen och behoven i den egna verksamheten. Att ha kännedom om var behov och risker finns är en av flera viktiga förutsättningar för att kunna bedriva ett målinriktat aktivt, effektivt arbete för att hindra att trakasserier och kränkande behandling uppstår.

Planerna bör, enligt Allmänna råden¹⁷, också innehålla "tydliga rutiner för akuta och uppföljande åtgärder avseende inträffade kränkningar och hur dessa ska dokumenteras". Arbetet med planerna bör också enligt Allmänna råden integreras med arbetet med ordningsregler och det systematiska arbetsmiljöarbetet och präglas av ett helhetstänkande.

Det betyder att om skolorna arbetar med att upprätta plan mot kränkande behandling och ser till att elever och personal är involverade i detta arbete kommer olika aspekter av skolans arbete med arbetsmiljö att kunna sammanföras till en helhet. Det innebär också att skolan måste bestämma sig för vilka rutiner och metoder som ska användas i arbetet. Dessa rutiner och metoder kan bli enhetliga om planerna blir styrande för verksamheten. Genom att planerna ska utvärderas och upprättas årligen får också skolorna en kontinuerlig uppföljning av hur arbetet bedrivits och hur det behöver utvecklas. Om arbetet med att upprätta planer genomförs konsekvent och i enlighet med författningarna kan skolorna få till stånd ett effektivt och systematiskt arbete. Därmed blir förutsättningarna för att öka elevers trygghet i skolan större.

6.6.2 | Analyser och utvärderingar av arbetet genomförs inte alltid

Det har tidigare i denna rapport beskrivits att det på många av de besökta skolorna är slumpmässigt och avhängigt den enskilda läraren hur arbetet bedrivs då trakasserier eller kränkande behandling uppstått. Det är också ofta godtyckligt om dokumentation görs eller inte. Därmed saknas ofta ett viktigt redskap för att kunna följa upp och analysera arbetet då kränkningar och trakasserier hanteras. En sådan uppföljning och analys av arbetet är av största vikt för att kunna utveckla arbetet.

¹⁷ Skolverkets allmänna råd om att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling (SKOLFS 2009:38)

Det är bra när skolorna är handlingskraftiga i akuta situationer. Men arbetet måste också inbegripa analys av de bakomliggande faktorerna i varje enskilt fall.

Forskning visar att kränkningar och trakasserier inte är enhetliga fenomen med en generell förklaring utan att olika faktorer sannolikt samspelar och förstärker varandra.¹⁸ Oavsett om orsaken till kränkande behandling och trakasserier anses ligga i individuella egenskaper hos de elever som utsätts eller utsätter andra¹⁹ eller anses vara orsakade av processer i gruppen eller i barns relationsskapande, måste varje fall av kränkningar och trakasserier analyseras för att skolan ska kunna sätta in och samordna lämpliga insatser. Den erfarenhet och kunskap det inträffade, och hanteringen av det, kan ge blir en del av den samlade lärdom skolan har med sig då insatser ska vidtas vid eventuella kommande incidenter.

Om skolorna genomför sådana analyser som ett inslag i arbetet med att upprätta årlig plan mot kränkande behandling kommer planen att vila dels på författningarna, dels på skolans samlade erfarenhet och kartläggning. Då finns förutsättningar för planen att vara ett aktivt redskap i skolans arbete. Om skolorna också ger personalen möjlighet att gemensamt ta del av, och reflektera över, aktuell forskning och beprövad erfarenhet får de bättre redskap för att hantera såväl akuta situationer som det förebyggande och förhindrande arbetet.

I den rapport som Brå gav ut 2009 har en genomgång av forskning om olika program i det förebyggande, förhindrande och åtgärdande arbetet gjorts. Även Skolverket har i en rapport belyst olika typer av program. Skolinspektionen menar att skolorna i sitt arbete med att bygga upp gemensamma förhållningssätt och rutiner kan ha hjälp av att ta del av de utvärderingar och den forskning som finns inom området.

18 Granström, Kjell. Olika förklaringar till mobbning . I: Thors Christina (red.) (2007) Utstött – en bok om mobbning. Stockholm: Lärarförbundets förlag

19 Olweus, Dan. Mobbing i skolan – fakta och åtgärder. I :Thors Christina (red.) (2007) Utstött – en bok om mobbning. Stockholm: Lärarförbundets förlag

7 | Varför och hur har Skolinspektionen genomfört denna kvalitetsgranskning?

7.1 | Syfte

Syftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till att förhindra förekomsten av trakasserier och kränkande behandling vid de granskade skolorna. Kravet på skolorna att bedriva ett effektivt förebyggande, förhindrande och åtgärdande arbete har konkretiserats genom granskningen. Skolinspektionen bidrar därmed till att öka skolornas kunskap och medvetenhet om vilket arbete som krävs för att i enlighet med lagen förhindra att kränkningar och trakasserier uppstår. Granskningen ska resultera i att de brister som påtalas av Skolinspektionen, genom beslut i skolrapporter, ska åtgärdas av skolorna. Åtgärderna ska därefter följas upp av Skolinspektionen.

7.2 | Frågeställningar

Fokus för granskningsprojektet har genomgående varit elevers trygghet och rätt till en skolgång fri från trakasserier och kränkande behandling. För att undersöka hur skolorna arbetar med dessa frågor har vi granskat skolornas arbete för att förebygga och förhindra att trakasserier och kränkningar uppstår. Vi har dessutom granskat om skolans rutiner fungerar så att trakasserier och kränkningar upphör när det blivit känt att ett barn eller en elev blivit kränkt eller trakasserad. En viktig förutsättning för att utanförskap inte ska uppstå är att elever och personal är medvetna om vilka normer för vad som anses vara det normala de själva är bärare av. Skolornas arbete med ett normkritiskt förhållningssätt har därför också ingått i vår granskning.

De övergripande frågeställningarna har varit:

1. Fungerar skolans systematiskt förebyggande arbete för att motverka trakasserier och kränkande behandling av barn och elever?
Fungerar skolans rutiner för att upptäcka kränkningar och trakasserier?

2. Har skolan ett normkritiskt förhållningssätt?
3. Fungerar skolans rutiner så att kränkningar och trakasserier upphör när det blivit känt att ett barn eller en elev blivit kränkt eller trakasserad?
Använder skolan program utifrån forskning och/eller beprövad erfarenhet i sitt arbete mot trakasserier och kränkande behandling?

7.3 | Genomförande, metod och urval

Här beskrivs kortfattat kvalitetsgranskningens genomförande, metod och urval.

Granskningen gjordes i 50 skolor under hösten 2009 av de fem regionala avdelningarna inom Skolinspektionen (se bilaga 1).

I två skolor genomfördes initiala besök för att testa stödmaterial, frågor och bedömningsunderlag.

Rektor för varje granskad skola har ombetts att skicka in dokument som är relevanta för kvalitetsgranskningen (se bilaga 4). Inför skolbesöken har inspektörerna studerat och analyserat dokumenten med utgångspunkt i frågor som direkt anknyter till innehållet i vår kvalitetsgranskning. Rektor har även ombetts fylla i en verksamhetsbedömning tillsammans med lärare där de bedömt sin verksamhet avseende arbetet med trakasserier och kränkande behandling (se bilaga 4). Syftet var att få en bild av hur skolan själva bedömer sin verksamhet och även få underlag för att kunna ställa relevanta frågor vid intervjuerna.

Inför skolbesöken har även en elevenkät genomförts som riktar sig till ett slumpmässigt urval av elever på de utvalda skolorna. Syftet med enkätstudien var dels att få elevernas bild av hur vanligt förekommande det är med trakasserier och kränkande behandling, dels att få ytterligare underlag att ställa frågor som direkt anknyter till situationen vid den aktuella skolan.

Varje skola har i huvudsak granskats av två inspektörer som besökt skolan under två dagar. De har intervjuat elever, personal och rektor. Granskningen har även innefattat iakttagelser och informella samtal från lektionsbesök, korridorer, matsal, allmänna utrymmen och på skolgården.

Syftet med iakttagelserna vid skolbesöket har varit att ge kunskap för att ställa vidare frågor. Det har också varit ett sätt att vara tillgänglig för samtal. Iakttagelserna ska inte förväxlas med observationer. Iakttagelserna har inte heller isolerat varit grund för Skolinspektionens bedömningar.

Metoden för genomförande och utformning av bedömningsunderlag har utarbetats av Skolinspektionen. Samråd hölls tidigt i processen med företrädare för Diskrimineringsombudsmannen, Barn- och elevombudet, Skolverket samt Brottsförebyggande rådet. Dessutom har tre forskare ingått i projektets referensgrupp (se bilaga 5).

Totalt har alltså 50 grundskolor för elever i årskurserna 5 och/eller 9 valts ut, varav 8 fristående och 42 kommunala.

Granskningens urval har gjorts av Skolinspektionens analys och statistik-enhet, där kriterierna för urvalet varit.

- för Skolinspektionen tidigare kända skolor som fått kritik för sitt värdegrundsarbete men även skolor som kan antas vara goda exempel i detta avseende
- skolor med olika storlek när det gäller elevantal
- grundskolor med årskurserna 5 och/eller 9.
- representation av skolor från olika kommuntyper som storstad, förort, tätort, landsbygd och glesbygd

Referenser/käll- och litteraturförteckning

Brottsförebyggande rådet (2009) *Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen*

Brottsförebyggande rådet (2009) *Grövre våld i skolan.*

Damber Sara (2008). *Din vän. En startbok i arbetet mot mobbning och trakasserier.* Stockholm: Stiftelsen Friends

FN:s konvention om barnets rättigheter (1989)

Olweus D(1996) *Mobbning av elever fra lärare.* Alma Mater Forlag

Skolverket (2007): *Attityder till skolan 2006.*

Skolverket (2009) *På tal om mobbning och det som görs.*

Skolverket (2009) *Barn och elevskyddslagen i praktiken.*

Skolverket (2009) *Diskriminerad, trakasserad, kränkt?*

Thors Christina (red.) (2007) *Utstött – en bok om mobbning* Stockholm: Lärarförbundets förlag

UNICEF (Sverige) *Handbok om barnkonventionen.* Upplaga 1:1

Wrethander, Marie (2007) *Inneslutning och uteslutning – barns relationsarbete i skolan:* Studentlitteratur

6 | Bilagor

1. Granskade skolor
2. Metoddiskussion
3. Styrdokument; relevanta lagar och förordningar för projektet
4. Underlag för informationsinhämtande
5. Referensgrupp

Bilaga 1

Granskade skolor

Kommun	Grundskola
Ale	Aroseniussskolan
Alingsås	Vittra vid Gerdsken*
Borås	Daltorpskolan
Bromölla	Humleskolan
Danderyd	Fribergaskolan
Eksjö	Prästängsskolan
Eskilstuna	Årbyskolan
Grums	Jättestensskolan
Gävle	Internationella engelska skolan i Gävle*
Göteborg	Drakbergsskolan*
Göteborg	Flatåsskolan
Göteborg	Guldhedsskolan
Göteborg	Hammarkullsskolan
Göteborg	Järnbrottsskolan
Göteborg	Montessoriskolan Casa*
Göteborg	Rosendalsskolan
Göteborg	Ryaskolan
Häringe	Vendelsöalmsskolan Förskoleklass samt årskurserna 1-5
Häringe	Vendelsöalmsskolan årskurserna 6-9
Helsingborg	Gläntansskolan
Karlstad	Nyeds skola
Kungälv	Marstrands skola
Lilla Edet	Fuxernaskolan
Munkedal	Hedekas skola

Kommun	Grundskola
Mörbylånga	Skansenskolan
Norberg	Centralskolan
Norrköping	Diamanten
Norrköping	Råsslaskolan
Olofström	Vilboksskolan
Partille	Vallhamra skola
Skara	Valleskolan
Skellefteå	Fällforsskolan
Skinnskatteberg	Centralskolan
Solna	Skytteholmsskolan
Staffanstorps	Centralskolan
Stockholm	Nytorpsskolan
Stockholm	Storkyrkoskolan
Tranås	Gripenbergs skola
Uddevalla	Västerskolan
Umeå	Mariaskolan*
Umeå	Minervaskolan
Uppsala	Vaksalaskolan
Vellinge	Herrestorpskolan
Växjö	Östregårdsskolan
Ystad	Kunskapsskolan i Ystad
Älmhult	Klöxhultsskolan
Älvsbyn	Vidselskolan
Öckerö	Brattebergsskolan
Örebro	Alsalamsskolan
Örnsköldsvik	Björnaskolan

* fristående grundskola belägen inom kommunen

Metoddiskussion

För att undersöka om våra metoder var hållbara och funktionella genomförde vi initialt granskning av två skolor. Dessa var Marstrands skola i Kungälv kommun samt Hammarkullsskolan i Göteborgs kommun. Tanken var också att snabbt få fram två modellskolor som vi kunde använda i bedömningsdiskussioner och som mall för hur skolbesluten skulle skrivas. Utifrån de inledande besöken förändrade vi vårt bedömningsunderlag så att det kom att bli mer användbart vid verksamhetsbesöken och då vi gjort våra bedömningar.

Syftet med att besöka två skolor i ett tidigt syfte var alltså dels att testa och eventuellt förändra metoder och dels att få fram två modellrapporter. Det visade sig att det underlättade för projektets genomförande att det fanns dels ett bedömningsunderlag med konkreta, nedbrutna frågeställningar och dels exempel på hur inspektörerna kunde skriva skolbeslut.

Enkäten:

Syftet med enkätstudien var dels att få elevernas bild av hur vanligt förekommande det är med kränkningar och trakasserier på skolan och dels att få ytterligare underlag för frågor

Eftersom urvalet inte varit statistiskt säkerställt har inga vittgående slutsatser kunnat dras utifrån materialet. Inte heller har det varit möjligt att analysera resultaten utan de har enbart presenterats i form av frekvenstabeller för inspektionsparet inför besöket på skolorna.

Enkäten kom att utgöra ytterligare ett underlag för de frågor som inspektörerna ställde vid verksamhetsbesöket. Det var möjligt att jämföra skolornas eventuella egna enkäter och undersökningar med resultaten från den enkät vi genomfört med personal helt frikopplad från skolan.

Att besvara enkäten kom att vara den första direkta kontakten elever vid skolorna fick med vårt kvalitetsgranskningsprojekt. Det gav eleverna en förståelse för vad det var vi skulle intervjua dem om och titta på när vi sedan var på våra verksamhetsbesök.

Verksamhetsbedömning:

Den genomfördes av rektorn och ett urval av personalen tillsammans. Detta kan ha påverkat svaren i verksamhetsbedömningen. Ett alternativ skulle ha kunnat vara att låta personal och rektor/ rektorer svara oberoende av varandra och sedan jämföra svaren.

Verksamhetsbedömningen kom att utgöra ett gott underlag för samtal. Vi kunde peka på uppgifter vi fått från elever eller iakttagit vid våra besök och jämföra med de uppgifter vi fått i verksamhetsbedömningen. Om svaren i verksamhetsbedömningen inte överensstämde med information vi fått på annat sätt blev det underlag för samtal om varför bilderna inte överensstämde. Några inspektörer har också använt sig av verksamhetsbedömningen i intervjuer med lärare och frågat "Varför har ni skattat er såhär...".

Verksamhetsbedömningen har gett personal och rektorer en förståelse av vad vi skulle granska vilket har påverkat undersökningen på ett positivt sätt.

Iakttagelser:

Samtliga skolor har besökts två dagar. Det innebär att tiden för att göra iakttagelser har varit begränsad. Flera av våra frågeställningar hade eventuellt kunnat undersökas grundligare om vi haft mer tid att göra iakttagelser i verksamheterna. När det gäller att undersöka det normkritiska förhållningssättet vid skolorna hade vi kunnat undersöka det grundligare om vi till exempel kunnat följa en klass längre tid och iakttagit hur lärare och elever benämner olika företeelser, vilka metoder man använder och hur värdegrundsfrågor speglas i den vardagliga pedagogiska praktiken.

Intervjuer:

I valet mellan att genomföra individuella samtal och gruppsamtal valde vi att göra gruppsamtal. Detta för att öka urvalet elever vi intervjuat. Eftersom vårt syfte inte har varit att undersöka individärenden har elever kunnat prata om situationen på skolan utan att behöva utlämna namn. På de två inledande skolorna prövade vi dels att intervjua elever i könsuppdelade grupper och dels att intervjua dem i könsblandade grupper. Vi fann att ämnet för kvalitetsgranskningen lämpade sig väl att tala i könsuppdelade grupper och att vi troligtvis på det sättet fick mer information. Genomgående har sedan, med något undantag, könsuppdelade grupper intervjuats.

Styrdokument; relevanta lagar och förordningar för projektet

1 kap. 2 § Skollagen

Alla barn och ungdomar skall, oberoende av kön, geografiskt hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet för barn och ungdom. Utbildningen skall inom varje skolform vara likvärdig, varhelst den anordnas i landet.

Utbildningen skall ge eleverna kunskaper och färdigheter samt, i samarbete med hemmen, främja deras harmoniska utveckling till ansvarskännande människor och samhällsmedlemmar. I utbildningen skall hänsyn tas till elever i behov av särskilt stöd.

Verksamheten i skolan skall utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar. Var och en som verkar inom skolan skall främja aktning för varje människas egenvärde och respekt för vår gemensamma miljö. Särskilt skall den som verkar inom skolan

1. främja jämställdhet mellan könen samt
2. aktivt motverka alla former av kränkande behandling såsom mobbning och rasistiska beteenden.

Lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever upphörde att gälla den 1 januari 2009. Efter den 1 januari 2009 finns bestämmelserna istället i två lagar, dels i 14 a kap. skollagen angående kränkande behandling, dels i diskrimineringslagen (2008:567) angående diskriminering. Diskrimineringsombudsmannen (DO) ansvarar för tillsynen av diskrimineringslagen.

14 a kap. 1 § Skollagen

Bestämmelserna i detta kapitel har till ändamål att motverka kränkande behandling av barn och elever. Bestämmelserna tillämpas på utbildning och annan verksamhet enligt denna lag

14 a kap. 2 § Skollagen

Bestämmelser om förbud m.m. mot diskriminering i samband med verksamhet enligt denna lag finns i diskrimineringslagen

14 a kap. 3 § Skollagen

I detta kapitel avses med

elev: den som utbildas eller söker utbildning enligt denna lag,

barn: den som deltar i eller söker till förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg enligt denna lag,

personal: anställda och uppdragstagare i verksamhet enligt denna lag,

huvudman: den som är huvudman för verksamhet enligt denna lag,

kränkande behandling: ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen kränker ett barns eller en elevs värdighet.

14 a kap. 4 § Skollagen

Avtalsvillkor som inskränker skyldigheter enligt detta kapitel är utan verkan.

14 a kap. 5 § Skollagen

Huvudmannen ansvarar för att personalen fullgör de skyldigheter som anges i detta kapitel, när den handlar i tjänsten eller inom ramen för uppdraget.

14 a kap. 6 § Skollagen

Huvudmannen ska se till att det inom ramen för varje särskild verksamhet bedrivs ett målinriktat arbete för att motverka kränkande behandling av barn och elever. Närmare föreskrifter om detta finns i 7 och 8 §.

14 a kap. 7 § Skollagen

Huvudmannen ska se till att det vidtas åtgärder för att förebygga och förhindra att barn och elever utsätts för kränkande behandling.

14 a kap. 8 § Skollagen

Huvudmannen ska se till att det varje år upprättas en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att förebygga och förhindra kränkande behandling av barn och elever. Planen ska innehålla en redogörelse för vilka av dessa åtgärder som man avser att påbörja eller genomföras under det kommande året. En redogörelse för hur de planerade åtgärderna har genomförts ska tas in i efterföljande års plan.

14 a kap. 9 § Skollagen

Huvudmannen eller personalen får inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling.

14 a kap. 10 § Skollagen

Om huvudmannen eller personalen får kännedom om att ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling i samband med verksamheten, är huvudmannen skyldig att utreda omständigheterna kring de uppgivna kränkningarna och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra kränkande behandling i framtiden.

14 a kap. 11 § Skollagen

Huvudmannen eller personalen får inte utsätta ett barn eller en elev för repressalier på grund av att barnet eller eleven medverkat i en utredning enligt detta kapitel eller anmält eller påtalat att någon handlat i strid med kapitlet.

14 a kap. 12 § Skollagen

Om huvudmannen eller personalen åsidosätter sina skyldigheter enligt 7–11 § ska huvudmannen dels betala skadestånd till barnet eller eleven för den kränkning som detta innebär, dels ersätta annan skada som har orsakats av åsidosättandet. Skadestånd för kränkning i andra fall än vid repressalier utgår dock inte, om kränkningen är ringa.

Om det finns särskilda skäl, kan skadeståndet för kränkning sättas ned eller helt falla bort.

1 kap. 1 § Diskrimineringslagen

Denna lag har till ändamål att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande

identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.

1 kap. 3 § Diskrimineringslagen

Ett avtal som inskränker någons rättigheter eller skyldigheter enligt denna lag är utan verkan i den delen.

1 kap. 4 § Diskrimineringslagen

I denna lag avses med diskriminering

1. **direkt diskriminering:** att någon missgynnas genom att behandlas sämre än någon annan behandlas, har behandlats eller skulle ha behandlats i en jämförbar situation, om missgynnandet har samband med kön, köns-överskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder,
2. **indirekt diskriminering:** att någon missgynnas genom tillämpning av en bestämmelse, ett kriterium eller ett förfaringssätt som framstår som neutralt men som kan komma att särskilt missgynna personer med visst kön, viss könsöverskridande identitet eller uttryck, viss etnisk tillhörighet, viss religion eller annan trosuppfattning, visst funktionshinder, viss sexuell läggning eller viss ålder, såvida inte bestämmelsen, kriteriet eller förfaringssättet har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet,
3. **trakasserier:** ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder,
4. **sexuella trakasserier:** ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons värdighet,
5. **instruktioner att diskriminera:** order eller instruktioner att diskriminera någon på ett sätt som avses i 1–4 och som lämnas åt någon som står i lydnads- eller beroendeförhållande till den som lämnar ordern eller instruktionen eller som gentemot denna åtagit sig att fullgöra ett uppdrag.

1 kap. 5 § Diskrimineringslagen

I denna lag avses med

1. **kön:** att någon är kvinna eller man,
2. **könsöverskridande identitet eller uttryck:** att någon inte identifierar sig som kvinna eller man eller genom sin klädsel eller på annat sätt ger uttryck för att tillhöra ett annat kön,
3. **etnisk tillhörighet:** nationellt eller etniskt ursprung, hudfärg eller annat liknande förhållande,
4. **funktionshinder:** varaktiga fysiska, psykiska eller begåvningsmässiga begränsningar av en persons funktionsförmåga som till följd av en skada eller en sjukdom fanns vid födelsen, har uppstått därefter eller kan förväntas uppstå,
5. **sexuell läggning:** homosexuell, bisexuell eller heterosexuell läggning, och
6. **ålder:** uppnådd levnadslängd.

Även den som avser att ändra eller har ändrat sin könstillhörighet omfattas av diskrimineringsgrunden kön.

2 kap. 5 § Diskrimineringslagen

Den som bedriver verksamhet som avses i skollagen eller annan utbildnings-verksamhet (utbildningsanordnare) får inte diskriminera något barn eller någon elev, student eller studerande som deltar i eller söker till verksamheten. Anställda och uppdragstagare i verksamheten ska likställas med utbildningsanordnaren när de handlar inom ramen för anställningen eller uppdraget.

Diskrimineringsförbudet gäller även i det fall en utbildningsanordnare genom skäliga åtgärder i fråga om lokalernas tillgänglighet och användbarhet kan se till att en person med funktionshinder, som söker eller har antagits till utbildning enligt högskolelagen eller till utbildning som kan leda fram till en examen enligt lagen om tillstånd att utfärda vissa examina, kommer i en jämförbar situation med personer utan sådant funktionshinder.

2 kap. 6 § Diskrimineringslagen

Förbudet i 5 § hindrar inte

1. åtgärder som är ett led i strävanden att främja jämställdhet mellan kvinnor och män vid tillträde till annan utbildning än sådan som avses i skollagen
2. tillämpning av bestämmelser som tar hänsyn till ålder i fråga om förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg, utbildning i förskoleklass, i det obligatoriska skolväsendet eller i en fristående skola som motsvarar grundskolan, särskolan eller specialskolan, eller
3. särbehandling på grund av ålder, om den har ett berättigat syfte och de medel som används är lämpliga och nödvändiga för att uppnå syftet.

Förbudet hindrar inte heller att en folkhögskola eller ett studieförbund vidtar åtgärder som är ett led i strävanden att främja lika rättigheter och möjligheter oavsett etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning.

2 kap. 7 § Diskrimineringslagen

Om en utbildningsanordnare får kännedom om att ett barn eller en elev, student eller studerande som deltar i eller söker till utbildningsanordnarens verksamhet anser sig i samband med verksamheten ha blivit utsatt för trakasserier eller sexuella trakasserier, är utbildningsanordnaren skyldig att utreda omständigheterna kring de uppgivna trakasserierna och i förekommande fall vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra trakasserier i framtiden.

2 kap. 19 § Diskrimineringslagen

Den som påstås ha handlat i strid med bestämmelserna i 2 kap. 5, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 eller 17 § eller 3 kap. 15 eller 16 §, får inte utsätta en enskild person för repressalier på grund av att han eller hon

1. anmält eller påtalat ett sådant handlande,
2. medverkat i en utredning enligt lagen, eller
3. avvisat eller fogat sig i trakasserier eller sexuella trakasserier från den som påstås ha diskriminerat.

3 kap. 14 § Diskrimineringslagen

En utbildningsanordnare som bedriver utbildning eller annan verksamhet en-

ligt skollagen, utbildning enligt högskolelagen eller utbildning som kan leda fram till en examen enligt lagen om tillstånd att utfärda vissa examina ska inom ramen för denna verksamhet bedriva ett målinriktat arbete för att aktivt främja lika rättigheter och möjligheter för de barn, elever eller studenter som deltar i eller söker till verksamheten, oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning.

Närmare föreskrifter om utbildningsanordnarens skyldigheter finns i 15 och 16 §.

3 kap. 15 § Diskrimineringslagen

En utbildningsanordnare som avses i 14 § ska vidta åtgärder för att förebygga och förhindra att något barn eller någon elev eller student som deltar i eller söker till verksamheten utsätts för trakasserier som har samband med kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning eller för sexuella trakasserier.

3 kap. 16 § Diskrimineringslagen

En utbildningsanordnare som avses i 14 § ska varje år upprätta en plan med en översikt över de åtgärder som behövs för att dels främja lika rättigheter och möjligheter för de barn, elever eller studenter som deltar i eller söker till verksamheten, oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionshinder eller sexuell läggning, dels förebygga och förhindra trakasserier som avses i 15 §. Planen ska innehålla en redogörelse för vilka av dessa åtgärder som utbildningsanordnaren avser att påbörja eller genomföra under det kommande året.

En redovisning av hur de planerade åtgärderna enligt första stycket har genomförts ska tas in i efterföljande års plan.

1994 års läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet (Lpo 94)

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.

Ingen skall i skolan utsättas för diskriminering på grund av kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder eller för annan kränkande behandling.

Tendenser till trakasserier och annan kränkande behandling skall aktivt motverkas.

Skolan skall sträva efter att varje elev

- respekterar andra människors egenvärde,
- tar avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling, samt medverkar till att bistå andra människor,

Alla som arbetar i skolan skall

- medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet, solidaritet och ansvar för människor också utanför den närmaste gruppen,
- aktivt motverka trakasserier och förtryck av individer eller grupper och

Läraren skall

- klargöra och med eleverna diskutera det svenska samhällets värdegrund och dess konsekvenser för det personliga handlandet,
- uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av kränkande behandling,
- se till att alla elever oberoende av social bakgrund och oavsett kön,

etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning eller funktionshinder får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll samt se till att detta inflytande ökar med stigande ålder och mognad,

- verka för att flickor och pojkar får ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen,

Underlag för informationsinhämtande

Denna verksamhetsbedömning kommer att användas som ett av flera underlag i kvalitetsgranskningen av er skola. För Skolinspektionen är det värdefullt att innan skolbesöket få ta del av skolans egen redogörelse och bedömning av arbetet vid trakasserier och kränkande behandling.

Verksamhetsbedömningen innehåller ett inledande avsnitt med faktauppgifter och i övrigt omfattas värderande frågor. Dessa frågor tar sin utgångspunkt i nationella mål och krav som finns uttryckta i skollagen, läroplan, kursplaner, övriga skolförfattningar, samt i Skolverkets allmänna råd.

För att bedömningarna ska spegla skolan så väl som möjligt är det viktigt att dokumentet bearbetas och fylls i av rektor i samverkan med lärare och övrig personal. Finns olika uppfattningar i någon eller några frågor kan detta redovisas som kommentarer. Om rektorn ansvarar för flera skolor avser granskningen endast ovan nämnda skola.

Var vänlig och svara genom att markera det alternativ som bäst överensstämmer med er uppfattning om verksamheten. Komplettera gärna bedömningarna med kommentarer, exempelvis för att nyansera svaret, beskriva avvikelser eller skillnader mellan årskurser. Om någon fråga inte är aktuell för er skola kan denna lämnas obesvarad gärna med en kompletterande förklaring/kommentar.

Faktauppgifter

- 1. Vilken omfattning har verksamheten för närvarande? Ange antal elever och enheter.**
- 2. Beskriv kortfattat rektors ansvarsområde och annan eventuell lednings funktion vid skolan/enheten.**
- 3. Beskriv kortfattat skolans organisation i form av exempelvis enheter, arbetslag och samverkan.**

Systematiskt främjande och förebyggande arbete

Likabehandlingsplan (årlig plan mot kränkande behandling)

- 4. Skolan har en likabehandlingsplan som handlar om skolans förebyggande och åtgärdande arbete vid trakasserier och kränkande behandling av elever.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 5. Skolans likabehandlingsplan har arbetats fram utifrån en kartläggning/nulägesanalys av skolans behov när det gäller**

arbetet med trakasserier och kränkande behandling.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

6. När likabehandlingsplanen arbetats fram har:

a) elever medverkat

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

b) vårdnadshavare varit delaktiga

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

7. All skolpersonal känner till skolans likabehandlingsplan och vad denna plan innebär.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

8. Alla vårdnadshavare har informerats om skolans likabehandlingsplan och vad denna plan innebär.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

9. I likabehandlingsplanen:

a) finns rutiner för akuta åtgärder vid trakasserier och kränkande behandling.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

b) finns rutiner för uppföljande insatser vid trakasserier och kränkande behandling.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

c) finns en tydliggjord ansvarsfördelning mellan personal och rektor.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

d) framgår hur planen ska förankras i verksamheten

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

e) finns en planering för personalens kompetensutveckling inom området trakasserier och kränkande behandling

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

f) finns en beskrivning av hur planen årligen ska följas upp, utvärderas och vid behov revideras.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

Rutiner för att motverka och upptäcka

- 10. All skolpersonal har kunskap om vad diskriminering, trakasserier, kränkande behandling och mobbning innebär, samt skillnaden dem emellan.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 11. Alla former av trakasserier och kränkande behandling tas på högsta allvar av skolans personal.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 12. Personalen informeras kontinuerligt om de lagar som rör diskriminering, trakasserier och kränkande behandling av elever.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 13. Skolan genomför kontinuerliga kartläggningar och observationer av trakasserier och kränkande behandling i verksamheten.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 14. Skolan har fungerande rutiner för att motverka och upptäcka trakasserier och kränkande behandling.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 15. Skolan har specifika rutiner för att motverka och upptäcka när en vuxen utsätter en elev/elever för trakasserier eller kränkande behandling.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 16. Varje elev har någon vuxen på skolan de med förtroende vill vända sig till om de får kännedom om eller råkar ut för trakasserier och kränkande behandling**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 17. Det finns alltid någon personal närvarande med eleverna, även på raster och luncher.**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

- 18. Personalen arbetar för att få kännedom om och motverka trakasserier och kränkande behandling av elever utanför skolan (utanför såväl i tid som rum).**

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

19. Personalen arbetar för att få kännedom om och motverka trakasserier och kränkande behandling av elever via Internet och mobiltelefon.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

20. Skolans förebyggande arbete mot trakasserier och kränkande behandling integreras som en del i det vardagliga arbetet.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

Eventuella kommentarer inom området rutiner för att motverka och upptäcka:

Åtgärder för att trakasserier och kränkande behandling upphör

21. Skolan har fungerande rutiner som tillämpas när trakasserier och kränkande behandling upptäcks.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

22. Skolans rutiner vid trakasserier och/eller kränkande behandling har förankring i forskning och/eller beprövad erfarenhet.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

23. Det finns en kunskap bland skolans personal om aktuell forskning och beprövad erfarenhet vad gäller rutiner/program/metoder mot trakasserier och kränkande behandling.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

24. När trakasserier och kränkande behandling upptäcks:

a) hanteras situationen omgående

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

b) finns rutiner för ansvarsfördelning

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

c) sker en utredning av händelsen

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

d) dokumenteras det/skrivs en incidentrapport

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

e) kontaktas vårdnadshavare till den som har blivit utsatt

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

f) kontaktas vårdnadshavare till den/de som utsätter

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

g) anmäls händelsen till andra myndigheter (vid behov)

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

25. Skolan följer upp varje enskilt fall för att försäkra sig om att trakasserier och kränkande behandling upphört.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

26. Specifika rutiner finns för hur skolan agerar när en vuxen kränker en elev/elever.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad.

27. När det upptäcks att en lärare eller annan personal utsätter en elev/elever för trakasserier och/eller kränkande behandling:

a) hanteras situationen omgående

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

b) finns rutiner för ansvarsfördelning

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

c) sker en utredning av händelsen

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

d) dokumenteras det/skrivs en incidentrapport

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

e) kontaktas vårdnadshavare till den som utsatts

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

f) anmälningsförfarande till andra myndigheter (vid behov)

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

28. En elev som anmäler en vuxen för trakasserier och/eller kränkande behandling utsätts inte för repressalier.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

29. En elev som medverkat i en utredning där en vuxen anmäls för

trakasserier och/eller kränkande behandling, utsätts inte för repressalier.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

Eventuella kommentarer inom området åtgärder för att trakasserier och kränkningar upphör:

Normkritiskt förhållningssätt

30. Personalen får möjlighet till reflektion och samverkan för att diskutera och problematisera normer, värderingar och attityder (normkritiskt förhållningssätt).

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

31. Personalen får kompetensutveckling för att utveckla ett normkritiskt förhållningssätt.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

32. Personalen arbetar aktivt och regelbundet med att införliva ett reflekterande normkritiskt förhållningssätt i verksamheten, genom att diskutera och problematisera sina egna normer, värderingar och attityder.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

33. Eleverna får möjlighet att diskutera och problematisera normer, värderingar och attityder.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

34. All skolpersonal har kunskap om de olika diskrimineringsgrunderna.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

35. Alla former av trakasserier enligt diskrimineringsgrunderna utreder skolan likvärdigt.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

36. Skolans ordningsregler är förenliga med skolans arbete för att motverka trakasserier och kränkande behandling av elever.

Stämmer inte alls 1 2 3 4 stämmer i hög grad

Eventuella kommentarer inom området normkritiskt förhållningssätt:

Dokumentlista:**Begärda dokument för kvalitetsgranskning av skolornas arbete vid trakasserier och kränkande behandling**

Skolinspektionen önskar att kommunen skickar in följande dokument . Dokumenten ska vara Skolinspektionen till handa senast2009.

Dokumenterna ska skickas till:

..... (ansvarig inspektör)

Skolinspektionen**Adress****Dokument från skolan:**

1. Skolans senaste kvalitetsredovisning
2. Aktuell plan mot kränkande behandling (tidigare likabehandlingsplan)
3. Exempel på åtgärdsprogram som är relevanta för granskningsområdet
4. Dokumentation från fall av trakasserier och kränkande behandling de senaste åren - inklusive uppföljningar av ärendena.
5. Eventuellt andra dokument som skolan önskar redovisa med anknytning till granskningsområdet
6. Resultat och frågeställningarna från elevenkäter som är relevanta för granskningsområdet om skolan har genomfört sådana
7. Verksamhetsbedömning

Referensgrupp

Forskare:

Solweig Hägglund professor i pedagogik, Karlstads universitet

Robert Thornberg fil dr och docent i pedagogik, Linköpings universitet

Marie Wrethander fil dr i pedagogik, Göteborgs universitet

Myndigheter:

Carl- Gustav Sidenqvist	BEO
Per Alvant	BRÅ
Nina Törnqvist	BRÅ
George Svød	DO
Katarina Rouane	DO
Annika Hjelm	Skolverket
Peter Östlund	Skolverket

Referensgruppen har träffats vid ett initialt möte före sommaren då projektets innehåll och genomförande diskuterades.

Solweig Hägglund och Marie Wrethander har deltagit och föreläst vid seminariedagar för alla som arbetat i projektet i augusti.

Marie Wrethander har deltagit i ett avslutande seminarium med hela projektgruppen.

Georg Svød har projektet haft kontakt med ett antal gånger under arbetet då fall har diskuterats med DO.





Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.



Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.



Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.



Fristående skolor

– kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.